

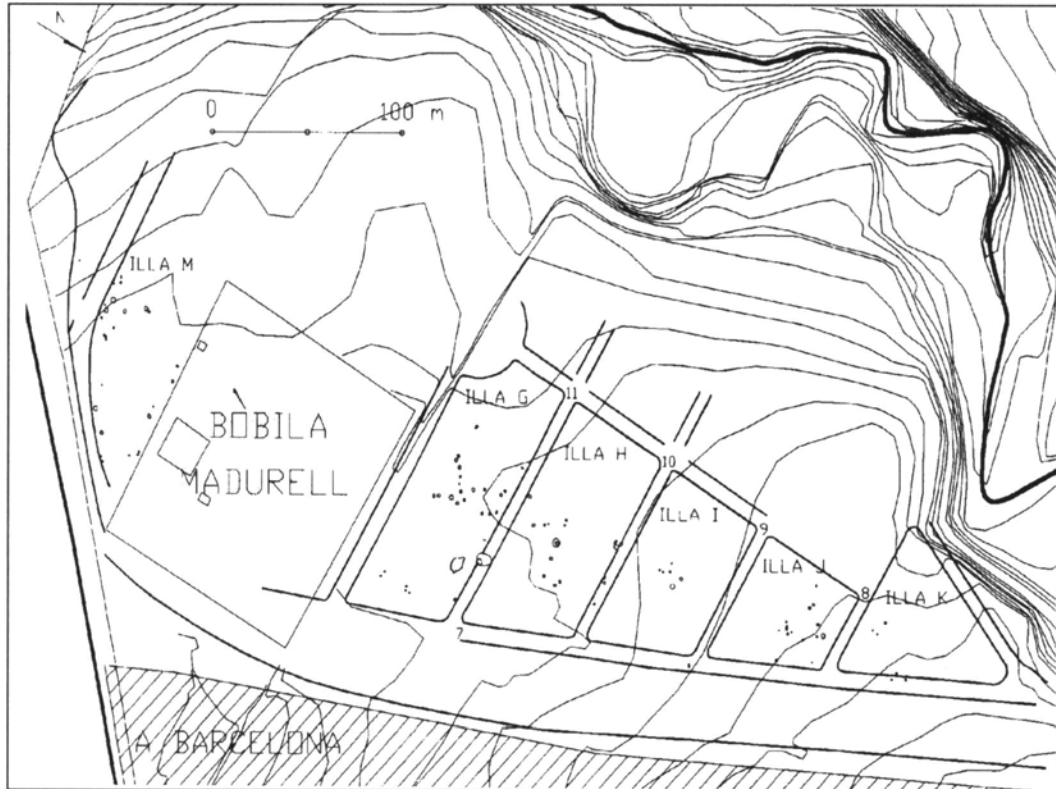
Excavacions arqueològiques 1991-1992 a la Bòbila Madurell-Mas Duran (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)

ANNA BORDAS, JAUME DÍAZ, ROSER POU,
ALBERT PARPAL, ARACELI MARTÍN

El jaciment de la Bòbila Madurell se situa al terme municipal de Sant Quirze del Vallès (Vallès Occidental) en uns terrenys que formaven part del Mas Duran, encara existent. Tota aquesta zona pertany a un gran paratge arqueològic de més de trenta hectàrees que va començar a ésser excavat al 1921 i en el qual s'han fet diferents intervencions arqueològiques durant aquest temps. Amb la nostra campanya d'excavacions s'ha posat punt final als treballs que havien de recuperar les restes arqueològiques afectades per un gran projecte urbanístic.

La campanya 1991/1992 es va centrar sobre l'àrea arqueològica detectada per l'equip de la intervenció urgent de 1987-1988 (Martín et al., 1988), que queda limitada al nord i a l'oest pel torrent de la Taula Rodona o de les Morisques, al sud per l'actual camí d'accés a la Bòbila Madurell i a l'est per l'autopista A-18 (sector B del paratge arqueològic). Per a la planificació de les excavacions de les diferents estructures es va tenir en compte la divisió en carrers i illes del projecte urbanístic que es desenvolupa en aquesta zona. Així, els vestigis descoberts han estat anomenats pel número del carrer (7, 8, 9, 10, 11) i de les illes (G, H, I, J, K, M), seguits pel número d'ordre de la troballa (figura 1).

Els rebaixos de la capa vegetal van ser controlats majoritàriament per Eulàlia Barrasetes des de l'11 de març de 1991 i van ser finançats íntegrament pels promotors. Un equip de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), dirigit per Anna Bordas i Jaume Díaz, amb el suport a la direcció d'Albert Parpal, de Montserrat Buch i de Roser Pou, i coordinat per Rafael Mora i Araceli Martín, portà a terme l'excavació de les estructures prehistòriques des del 15 d'abril de 1991 al 31 de juliol de 1992. Aquests treballs van ser finançats al cinquanta per cent pels promotors i la Generalitat, bé mitjançant el Servei d'Arqueologia, bé amb un pla d'ocupació, derivat del conveni INEM-Generalitat (departaments de Treball i Cultura) de 1991, que es realitzà entre el 15

Fig. 1. Plànol de l'àrea excavada amb les estructures prehistòriques de les campanyes 1991/1992.

de juliol de 1991 i el 15 de gener de 1992. Posteriorment, se signà un conveni específic amb la UAB.

Paral·lelament a les excavacions, Lluís Sant del Servei d'Arqueologia va fer un registre topogràfic i Albert Parpal, un tractament informàtic de la documentació gràfica.

Així mateix, es va reproduir una llar neolítica sota la direcció de Ramon López, del Centre de Restauració de Béns Mobles, institució que també va col·laborar en els treballs de consolidació i restauració dels materials arqueològics fets per la cooperativa ECRA. També s'han iniciat els estudis faunístics, fets per Maria Saña, els antropològics, per la doctora Elisenda Vives, els carpològics, per Vicente López, etc.

Tots aquests estudis estan en curs i les dades de què disposem encara no són definitives.

El total d'estructures excavades a la campanya 1991/1992 ha estat de 103:

Estructures d'habitació.....	2
Estructures indeterminades	1
Fosses	67
Sepultures.....	32
Llars	1

Hem considerat més adient limitar-nos, en aquesta tribuna, a fer un avanç de les dades procedents d'aquesta campanya. El discurs serà bàsicament descriptiu i només avançarem algunes hipòtesis de treball, que haurem de contrastar amb l'estudi minuciós de tot el registre, punt de partida de futurs treballs de recerca.

ESTRUCTURES D'HABITACIÓ

En el transcurs d'aquesta campanya es van descobrir dues estructures d'habitació, anomenades C.11 i C.1, que es presentaven sota la forma de grans depressions excavades al subsòl (argiles carbonatades). Al seu interior es van individualitzar diferents nivells d'ocupació amb una estructuració interna de l'espai.

Les formes i el tipus de premsió que presenten les restes ceràmiques d'ambdues estructures (vasos de dimensions grans o mitjanes amb aplicacions de cordons i mugrons superposats) ens porta a situar-les cronològicament dins del neolític final, concretament dins del grup Veraza. Aquesta atribució cronològica haurà de ser contrastada amb datacions absolutes.

Estructura d'habitació C.11

Se situava al carrer 11 i era de planta ovalada amb uns eixos de vuit metres (N/S) per sis metres i mig (E/W) i una superfície aproximada de cinquanta metres quadrats. Presentava una secció de parets irregularment convexes, amb la base aplanada. La profunditat màxima és de 85 centímetres. S'hi van poder determinar dos nivells de reompliment diferenciats que s'associaven a dues unitats arqueològiques: H.2 i H.3. (figura 2). La unitat arqueològica H.2 ocupava una superfície aproximada de trenta metres quadrats, mentre que l'H.3 ocupava uns cinquanta metres quadrats. Aquesta última es trobava malmesa a la meitat sud per l'ocupació H.2.

A cadascun dels nivells es va evidenciar una estructuració interna de l'espai composta per llars, estructures de sosteniment, fosses i agrupacions de pedres. El total d'objectes coordinats a la unitat H.2 és de 3.889, i a l'H.3 és de 2.027. A totes dues hi ha un predomini de les bases naturals (BNA); seguides per les restes lítiques que formen part de la cadena operativa lítica (figura 3), per últim hi trobem les restes ceràmiques. Pel que fa a les restes faunístiques, hi ha un predomini dels *Bos taurus* en els dos nivells. El major nombre de restes d'aquesta espècie a l'H.3 no reflecteix un augment en el nombre d'individus representats (quatre a l'H.2 i tres a l'H.3) sinó que respon a l'existència d'un bou en connexió anatòmica.

A 50 centímetres d'aquesta estructura, se'n va localitzar una altra que s'ha anomenat 11.7, de dimensions reduïdes (sis metres quadrats). És de planta ovalada i té una fondària màxima de 35 centímetres. Cronològicament se situa en el neolític final (grup Veraza).

Durant el procés d'excavació es van definir dos nivells arqueològics anomenats A i B, separats per un hiatus estèril que no era uniforme en tota l'estructura. El nivell B conserva una superfície de sis metres quadrats i una potència de vint centímetres, mentre que l'A, per sobre, només es localitza al sector nord i assolix una àrea de quatre metres quadrats i un gruix de quinze centímetres. En el nivell A s'han coordinat un total de 138 objectes i en el nivell B, 463.

Al nivell B es va excavar una gran concentració de carbons que s'estenia fins al límit nord de l'estructura. A l'oest i a l'est estava delimitada per dues petites agrupacions de pedres, la primera de les quals s'associava a una taca de carbons i terra rubefactada.

Les restes faunístiques recuperades es concentren en el nivell B i mostren un predomini absolut de *Bos taurus*. Les parts del cos representades d'aquesta espècie corresponen majoritàriament a les extremitats, tant anteriors com posteriors. Destaca la presència de dos cranis sencers, un a cada nivell, i la manca d'alteracions degudes a l'acció del foc en la superfície dels ossos.

La funció d'aquesta estructura és de difícil interpretació en el moment actual dels estudis. Les restes materials hi són escasses i poc aclaridores en aquest sentit.

Estructura d'habitació C.1.

A l'angle NE de l'illa G es localitzà una estructura de forma ovalada molt irregular, excavada al subsòl amb una secció de parets irregularment convexes i una base que presentava desnivells considerables. Ocupava una superfície aproximada de 40 metres quadrats amb uns eixos N/S i E/W de sis i set metres respectivament. La fondària màxima era de 90 centímetres a la meitat nord i 170 centímetres al sud. Al seu interior es van identificar diversos reompliments. Amb l'estudi del comportament del registre arqueològic hem pogut determinar l'existència de dues unitats arqueològiques: C.1.1 i C.1.2.

La unitat arqueològica C.1.1. era la més moderna i tenia una superfície de trenta-sis metres quadrats, aproximadament. Per sota d'aquesta es trobava la unitat arqueològica C.1.2, separada en alguns casos per una franja de sediment estèril d'uns deu centímetres, i en altres destruïda, en part, per algunes de les estructures de la unitat superior, o pel pendent de la unitat C.1.1. La seva planta era molt irregular, amb una superfície aproximada de trenta metres quadrats.

Les dues unitats presentaven també una estructuració interna amb llar, fosses i cubetes. Les llars se situaven al perímetre de l'estructura, fet que n'accentuava la morfologia irregular.

El total d'objectes coordinats a la C.1.1 és de 3.340 i a la C.1.2, de 1.495. La repartició general del material té les mateixes característiques que a l'estructura d'habitació C.11, domini de les restes lítiques (majoritàriament BNA) seguides de les restes ceràmiques (fig. 3). Les restes faunístiques de les dues unitats enca-

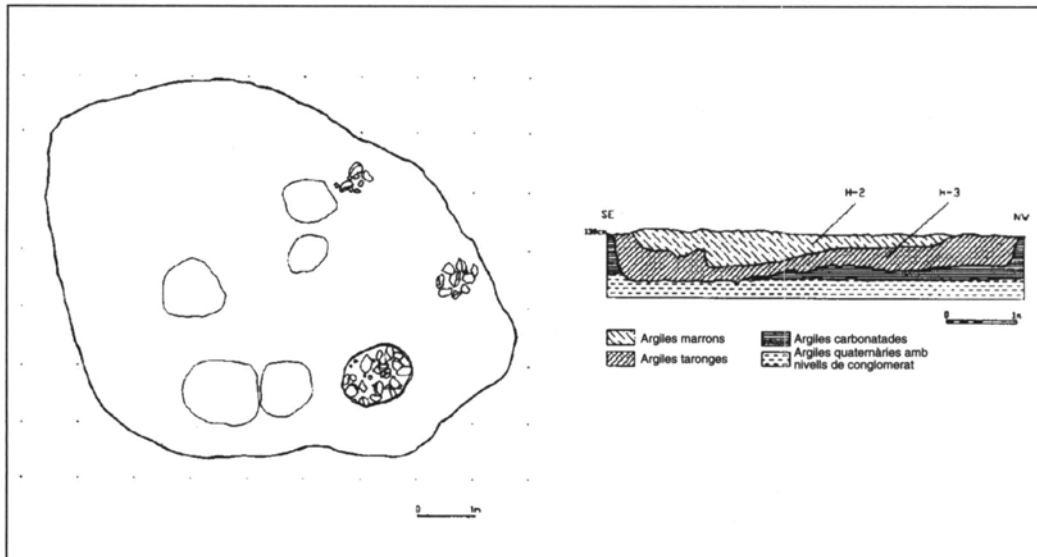

Fig. 2. Planta del nivell H.3 de l'estructura C.11 i estratigrafia d'aquesta estructura.

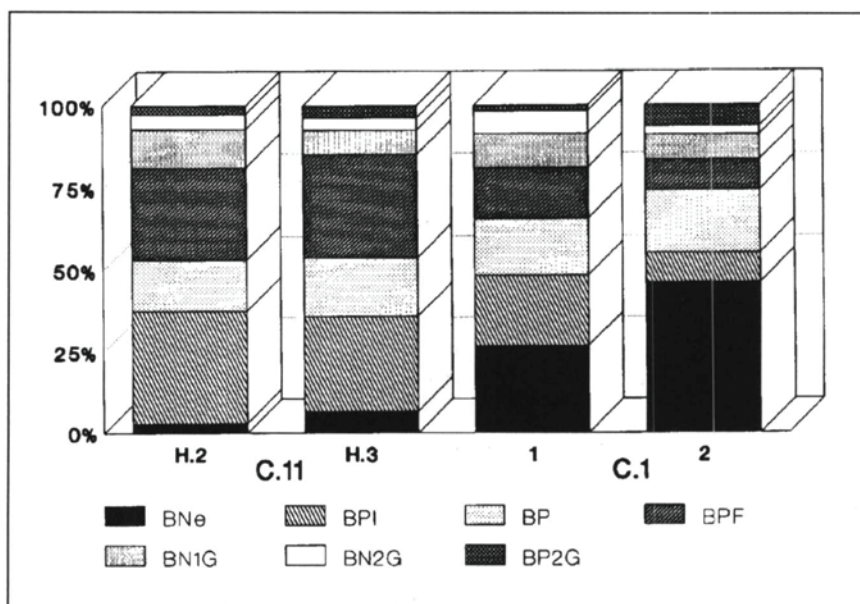

Fig. 3. Cadena operativa lítica de les estructures d'habitació C.11 i C.1. BNe. Bases negatives; BN1G: Bases negatives de primera generació; BN2G: Bases negatives de segona generació; BP: Bases positives; BPF: Bases positives fragmentades; BPI: Bases positives Informes; BP2G: Bases positives de segona generació.

ra estan en estudi. Per sota de la unitat arqueològica C.1.2 es van localitzar dues concentracions de material separades d'aquella per una franja de sediment estèril de vint centímetres. Una ocupava una àrea de nou metres quadrats i s'associava a una possible estructura de combustió de planta circular d'uns 100 centímetres de diàmetre i 30 de fondària. L'altra, situada vint centímetres per sota de l'anterior i a l'extrem sud de l'estructura, ocupava una zona de cinc metres quadrats amb una potència de trenta centímetres.

DESCRIPCIÓ MORFOLÒGICA I FUNCIONAL DE LES FOSSES

Si bé en treballs anteriors s'havien descrit les fosses i les cubetes dins de les estructures d'habitació (Martín et al., 1988), en aquesta campanya hem preferit reservar el terme *estructura d'habitació* per a les grans depressions excavades que hem descrit a l'apartat anterior. Les fosses, les hem considerades a part, tot i que algunes tenen relació evident amb virtuals cabanes desaparegudes. El terme *cubeta*, més funcional, l'hem inclòs morfològicament dins el grup de les fosses, a l'espera d'una futura precisió.

Durant les intervencions de 1991/1992 s'han excavat un total de 67 fosses que abasten una cronologia que va des del neolític mitjà recent fins al bronze final /primera edat del ferro.

Aquests grups cronològics presenten característiques morfològiques concretes que es passen a descriure a continuació (figura 4).

Grup neolític mitjà-recent

Les fosses d'aquest període presenten bàsicament unes formes més o menys cilíndriques, de parets rectes o convergents amb bases planes o còncaues i una fondària, en la gran majoria dels casos, inferior als cinquanta centímetres.

El material ceràmic associat a aquestes estructures està representat per formes típiques d'aquest període. Hi ha un predomini de vasos petits i mitjans de formes carenades (carena baixa) i tulipiformes amb nanses de cinta i tuneliformes. També hi ha formes més grans, com olles ovoïdes i marmites cilindroides amb nanses de cinta i llengüetes, respectivament. Les decoracions incises, ben representades en aquest jaciment, es dibuixen especialment sobre la part superior de la cara interna de formes obertes tipus copes, relacionades amb el grup Chassey (Llongueras et al., 1981 i 1986; Martín i Tarrús, 1991). En la fossa M.3 s'ha trobat un fragment de ceràmica raspallada molt típica del grup Molinot del Penedès acompanyada de formes ceràmiques del neolític mitjà-recent, que esperem poder datar per radiocarboni.

La indústria lítica, sobre sílex, mostra un predomini de la talla laminar. Les làmines amb retoc funcional són àmpliament majoritàries, seguides a distància pels geomètrics (trapezis), els gratadors, les sagetes i els burins. La indústria en os és representada per punxons, agulles, espàtules i plaquetes perforades.

La presència d'abundants molins barquiformes i de restes carpològiques demostren l'existència de treballs agrícoles.

CRONOLOGIA	Nre. DE FOSSES
Neolític mitjà recent	30
Neolític final	9
Bronze	4
Bronze final/primera edat del ferro	7
No determinables	7
TOTAL	67

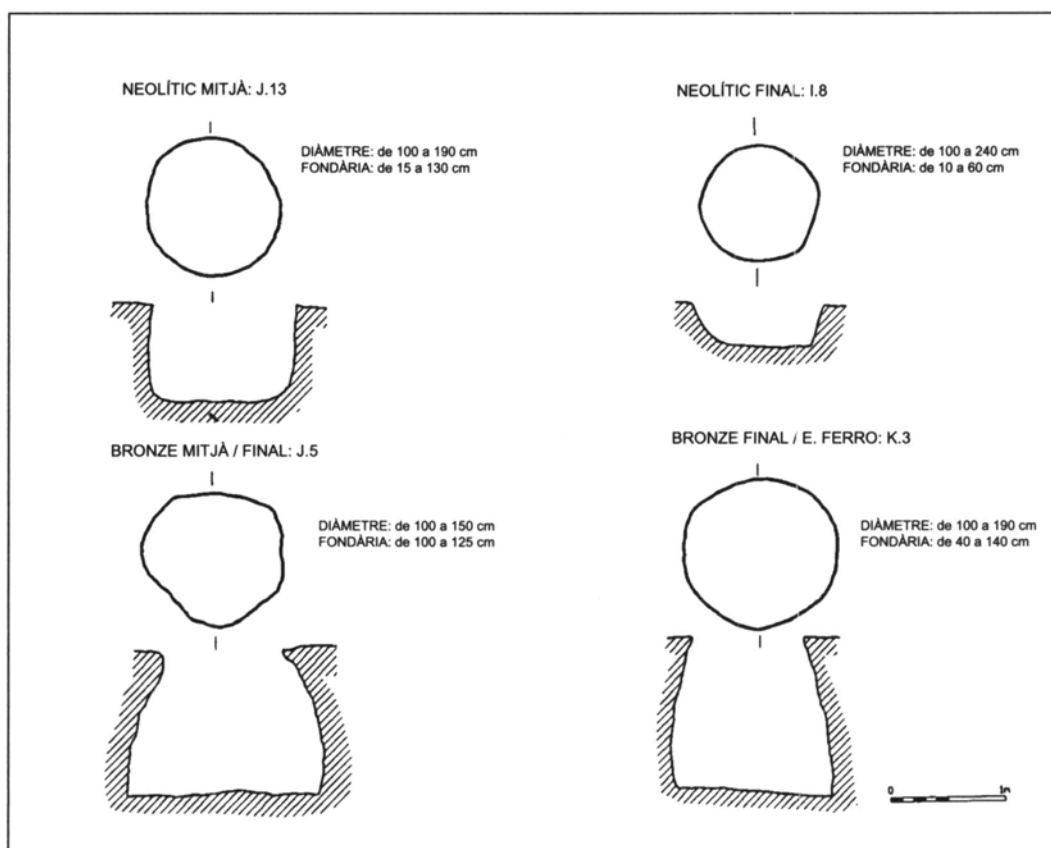

Fig. 4. Plantes i seccions de les fosses.

Grup neolític final

El grau d'arrasament en què s'han trobat aquestes fosses no permet identificar-ne sempre la morfologia. Les millors conservades, d'uns 60 centímetres de fondària, presenten parets lleugerament divergents i asimètriques (perfil rectilini o curvilini segons els costats) i bases suaument còncaves.

Les restes ceràmiques es componen de grans vasos amb aplicacions de llengüetes i mugrons, en alguns casos superposats. La indústria lítica hi és escassa i s'utilitza un sílex de menor qualitat i també altres materials (quarsita, quars). La talla laminar està menys representada i, en canvi, hi trobem un nombre més gran d'eines sobre esclats, com poden ser els gratadors. També s'identificaren fragments de molins barquiformes que mostrarien l'existència d'activitats agrícoles.

Grup bronze

A causa de la poca identitat del material es fa difícil concretar la fase dins l'edat del bronze. Esperem determinar-ho amb futures datacions.

La morfologia d'aquestes fosses és molt homogènia i de tendència troncocònica amb parets convergents rectilínies o corbes, bases planes, i amb una fondària del voltant dels 100 centímetres.

El registre arqueològic que contenen és molt escàs. Les restes ceràmiques ens informen de la presència de vasos grans amb base plana i d'altres vasos petits i mitjans. La indústria lítica és quasi inexistent. S'hi pogueren recuperar alguns fragments de molins barquiformes.

Grup bronze final/Primera edat del ferro

Totes aquestes estructures presenten un perfil similar al descrit anteriorment, si bé el material arqueològic correspon a aquest altre període. Les bases són irregularment planes i la fondària oscil·la entre els 50 i els 100 centímetres en la majoria dels casos.

Les restes ceràmiques presenten formes diverses de diferents mides amb vores diferenciades cap a l'exterior, amb bisell intern i decoracions de cordons amb impressions situats a la inflexió entre el coll i la panxa. També es troben fragments de ceràmiques amb superfícies pentinades, acanalats verticals, algunes nanses sobreelevades i peus anulars de diferents mides i alçàries. S'hi identificaren molins barquiformes, com també algunes restes carpològiques.

DISTRIBUCIÓ ESPACIAL I INTERPRETACIÓ DE LES FOSSES

El conjunt de les fosses presenta dos trets característics comuns als diferents períodes:

– Es troben sempre agrupades en conjunts de dues o tres unitats, a poca distància entre si. Els remuntatges de fragments de ceràmica entre estructures, separades escassament per un metre (J.13, J.24) mostren que aquestes poden ser contemporànies.

– La fondària és variable i pot respondre a causes diverses:

– Un arrasament antròpic del terreny desigual.

– Una topografia original amb forts desnivells en el moment de la seva construcció.

Una funció diferent. Això explicaria per què en una distància molt reduïda (d'un a tres metres) algunes fosses, amb un registre idèntic, presenten unes fondàries de quinze i cent centímetres.

Els vestigis del període neolític mitjà-recent es troben per tota l'extensió excavada, si bé amb diferents graus de concentració. A les zones sud i centre (illes M, G i H), s'hi localitza el nombre més gran d'estructures. Fosses i enterraments segueixen la mateixa dinàmica espacial i ocupen un mateix espai, però dins d'aquest els trobem separats. Per tot això, considerem que aquestes zones devien estar menys vinculades a zones de conreu i més a espais d'habitació. Cap al nord (illes I, J i carrer 7) les agrupacions de fosses són menys nombroses i es troben més allunyades entre si, sense trobar l'alternança amb enterraments. Les més allunyades de la zona central i, en canvi, molt properes a l'antic curs del torrent, es podrien relacionar amb zones de conreu.

Les fosses del neolític final se situen majoritàriament a la zona centre (illa I, carrer 10). En aquest període es constata la presència de grans estructures d'habitació i de fosses. Les primeres se situen molt a prop de la hipotètica zona d'habitació del neolític mitjà recent, mentre que les fosses es troben, en general, més al nord, entre l'hàbitat i el curs del torrent, per la qual cosa considerem que devien estar possiblement relacionades amb àrees de conreu.

Les fosses del bronze es concentren a l'extrem nord de la zona excavada, molt properes les unes de les altres (illa J). En aquest període l'ocupació d'aquest sector és menor, només hi trobem fosses que no estan relacionades ni amb estructures d'habitació ni amb sepultures. Es fa difícil determinar si les seves funció i situació estan en relació a l'hàbitat o a la zona de conreu, si bé no deixen de ser molt properes al curs del torrent.

Si bé les restes trobades del neolític mitjà-recent fins al bronze no ocupen *a priori* els mateixos espais, les estructures del bronze final/primera edat del ferro es troben en zones ja ocupades en períodes anteriors (illa G). És possible que aquestes pertanyin a una àrea de conreu, tenint en compte que el poblat virtual s'ha situat al sector de Can Feu, a uns 400 metres de distància (Martín et al., 1988). Volem remarcar el cas de la fossa K.3, localitzada a l'extrem nord de l'àrea excavada, la qual ens va permetre descobrir els esquelets en connexió d'un èquid i un cànid. Troballes similars ja han estat detectades en jaciments d'aquest període (Maya, 1992).

Juntament amb la presència de molins i restes carpològiques, que documenten una activitat agrícola, trobem fauna domèstica que ens parla d'una economia ramadera. Aquesta activitat agropastoral s'evidencia en tots els períodes,

però, si bé encara no podem avaluar l'abast i les característiques de l'agricultura, de les restes de macromamífers podem avançar alguns resultats. Si comparem les tres espècies faunístiques principals (bòvids, ovicaprins, súids) al llarg de tots els períodes veiem com reflecteixen un seguit de trets característics:

- Una estabilitat dels ovicaprins al llarg dels períodes.
- Un descens dels bòvids després del neolític final, que arriba a una mínima representació al bronze final/primer edat del ferro.
- Un augment lent però progressiu dels súids des del neolític mitjà fins al neolític final, amb una màxima representació a partir del bronze final/primer edat del ferro (figura 5).

ENTERRAMENTS

Durant les campanyes 1991/1992 a la Bòbila Madurell s'han descobert i excavat un total de 32 enterraments situats cronològicament dins del neolític-mitjà-recent, tot i que no descartem que alguns puguin pertànyer al neolític final. L'estudi antropològic de les restes humanes ha permès identificar la presència de 38 individus, alguns d'ells ínfimament representats (figura 6).

ESTUDI TIPOLÒGIC DELS SEPULCRES

Davant de l'ampli conjunt estudiat i la diversitat morfològica que presenten hem cregut oportú concretar-ne els diferents tipus morfològics. Per establir les diferents tipologies dels sepulcres hem partit bàsicament de la tesi de la doctora Ana M. Muñoz (1965). Avançarem uns tipus que hauran de ser completats i contrastats amb l'estudi global de la necròpoli.

Tipus 1. Sepulcres rectangulars/ovalats simples

Dins d'aquest tipus podem fer dos grups segons presentin cobertura amb lloses o no. El fet que en el moment de la trobada no s'hi localitzés cap llosa de cobertura no exclou la possibilitat que originàriament n'hi hagués (figura 7).

1. a. Sepulcres rectangulars/ovalats sense llosa de cobertura

Equival al tipus 1 de l'Ana M. Muñoz, que el defineix com a «*simples fosas*».

Els sepulcres estan orientats NE/SW i les seves dimensions varien entre els 105 centímetres i els 190 centímetres d'eix màxim; mentre que la fondària, més uniforme, oscil·la entre els 50 i els 70 centímetres.

1. b. Sepulcres rectangulars/ovalats amb llosa de cobertura

Equival al tipus 2 de l'Ana M. Muñoz que defineix com a «*fosas cubiertas por una o más losas*».

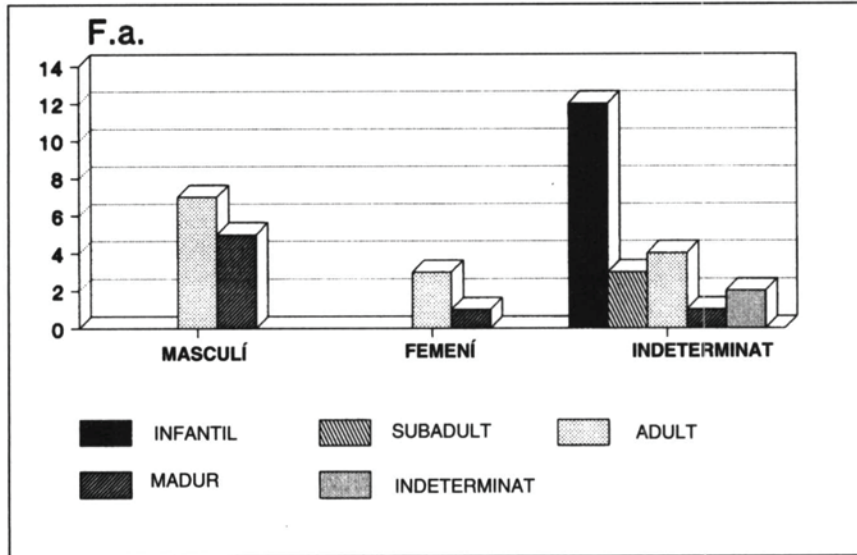

Fig. 5. Representació de les restes faunístiques del conjunt de les fosses. BOTA: Bos taurus; OCND: Ovicaprins ND; OVAR: Ovis aries; CAHI: Capra hircus, SUDO: Sus domesticus; CEEL: Cervus elaphus; ORCU: Oryctolagus cuniculus; CAFA: Canis familiaris.

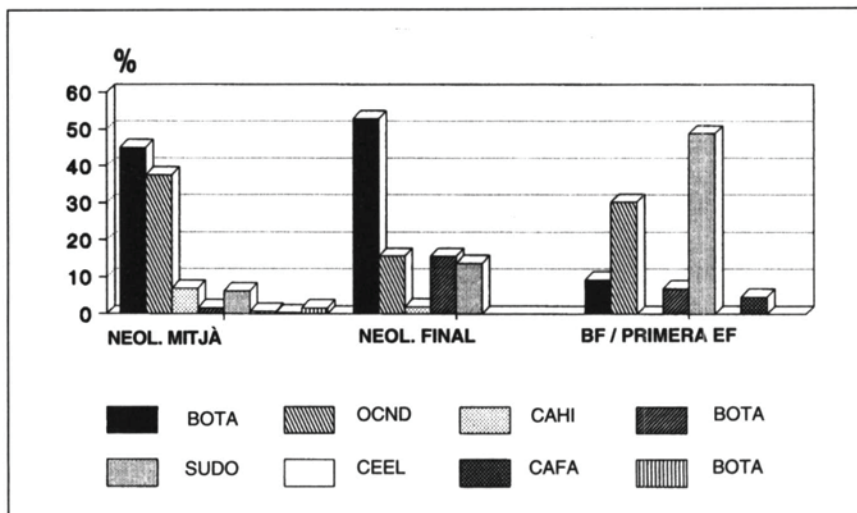

Fig. 6. Distribució per edats i sexes dels individus enterrats.

Les seves dimensions oscil·len entre els 140 i els 180 centímetres d'eix màxim, mentre que la fondària és molt més homogènia, al voltant dels 80 centímetres. Alguns sepulcres presenten un petit encaix a la seva part superior on recolza la llosa, que de vegades apareix acompanyada de petites pedres de reforçament.

Els tipus 3 i 4 de Muñoz («fosa cubierta por un montón de piedras y fosa ovalada con banqueta», respectivament), els considerem com a variants o complements de qualsevol dels tipus anteriorment plantejats, atès que encaixos i pedres sobre les tombes s'associen a diferents morfologies i poden dependre del grau d'arrasament de les sepultures.

Tipus 2. Sepulcres circulars

Les dimensions varien entre els 85 i els 170 centímetres de diàmetre. Els sepulcres d'aquest tipus, excavats en aquesta campanya, es trobaven molt arrasats i conservaven una fondària d'entre els 15 i els 30 centímetres, llevat d'un cas que arriba als 90 centímetres (figura 7).

Tipus 3. Estructura circular amb sepulcre central

S'identifiquen a partir d'una estructura circular amb un diàmetre superior als dos metres que pot estar o no coberta amb pedres. Al centre d'aquesta estructura s'obre un sepulcre de planta circular, secció de parets lleugerament divergents i base plana, que assoleix una fondària aproximada d'un metre (figura 7).

Tipus 4. Estructura quadrangular amb sepulcre lateral

S'inclouen dins d'aquesta tipologia els enterraments amb una estructura superior quadrangular, d'uns dos metres de costat, que presenta un sepulcre rectangular lateral (obert al costat N/NE en els casos estudiats) amb base plana i una fondària al voltant d'un metre. A partir de l'estructura interna del sepulcre podem diferenciar dos subtipus (figura 7):

4.a. Sepulcre en forma de pou rectangular amb parets rectes verticals

4.b. Sepulcre de parets divergents excavat lateralment (aquesta excavació lateral equival al terme «en visera» utilitzat per altres arqueòlegs)

Tipus 5. Sepulcre de tendència oval amb cambra inferior absidal

L'únic exemple excavat per nosaltres presenta una estructura superior més o

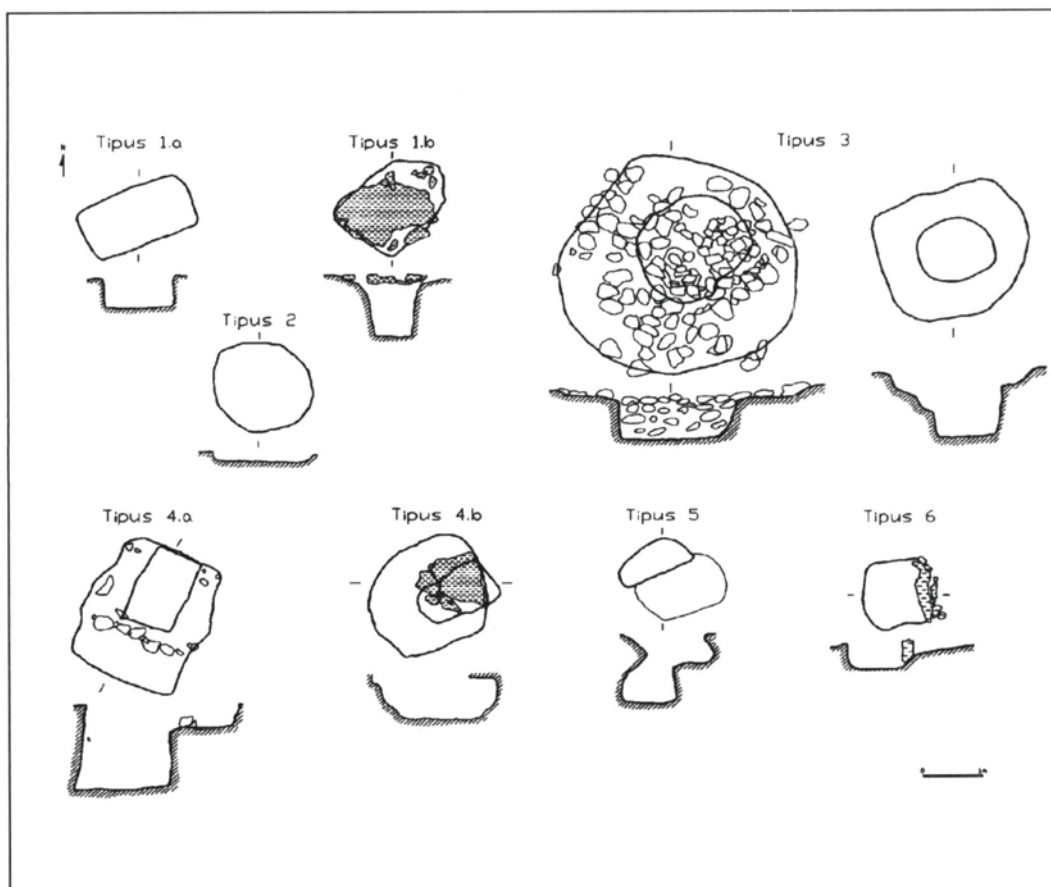

Fig. 7. Tipologia dels sepulcres.

menys ovalada amb secció de parets molt irregulars d'1,30 metres d'eix màxim i uns 50 centímetres de profunditat. Desenvolupa lateralment una cambra inferior absidal de fins a 70 centímetres de profunditat, oberta cap al costat est uns 65 centímetres (figura 7).

Tipus 6. Sepulcre amb accés lateral, llosa vertical i cambra de tendència circular

Aquest grup correspon al tipus 8 de la doctora Muñoz, que ella defineix com «fosa en forma de covacho con losa vertical» (figura 7).

Per últim, hi ha unes sepultures molt arrasades de difícil classificació però que podrien correspondre als tipus establerts. La majoria contenen un individu inhumat infantil, per la qual cosa creiem possible deduir que, en aquests casos, es devia tractar de sepulcres petits, simples i de poca fondària.

TRACTAMENT DEL COS

La majoria dels enterraments presentaven el cos inhumat en connexió anatòmica, orientat NE/SW, amb el cap mirant a l'est, llevat d'un cas on el cos estava orientat N/S amb el cap al nord. La posició més habitual és la de decúbit supí amb les cames semiflexionades i els peus en fase plantar o lateral. Les cames devien bascular per raons postdeposicionals indistintament cap a la dreta o l'esquerra, mentre que la pelvis restà plana sobre la base de l'estructura. En alguns casos les cames devien quedar recolzades contra la paret del sepulcre. Generalment, els braços es troben flexionats amb les mans sobre el tronc. Fora d'aquesta norma general se situen dos enterraments en els quals els inhumats es trobaven en posició lateral. Descansaven aleatòriament sobre el seu costat dret o esquerre, amb les cames replegades amb posició fetal. Estaven orientats est/oest. Cal destacar que tots dos corresponien al *tipus 2* (sepulcres circulars); que els cossos es trobaven arraconats contra el lateral del sepulcre. En altres casos, els esquelets no apareixien en connexió anatòmica, i els ossos es trobaven dispersos a l'interior dels sepulcres i en diferents graus de conservació.

En algunes sepultures, juntament amb l'inhumat en connexió s'ha pogut determinar la presència d'algun fragment d'os que devia correspondre a un altre individu, fet que fa pensar en la possibilitat d'una reutilització del sepulcre. Això també explicaria la trobada d'alguns ossos humans abocats a les fosses.

APUNTS SOBRE LA DIFERENCIACIÓ SEXUAL I SÒCIO-ECONÒMICA DEL GRUP

En aquest apartat només assenyalarem les primeres observacions, a partir de les quals s'està desenvolupant l'estudi de les diferenciacions dins del grup humà. Som conscients que el nombre d'enterraments d'aquesta campanya representa només una part del total d'enterraments de la Bòbila Madurell. Els resultats que s'obtinguin d'aquest treball hauran de ser contrastats amb la resta del conjunt.

La composició de l'aixovar evidencia un seguit de diferències:

- Entre els individus *masculins* i els *femenins*. Certs elements mai no s'associen a dones, com ara els nuclis, les destrals i les sagetes. A les dones, se'ls associen els vasos petits, si bé aquests es troben també en alguns enterraments masculins. Els vasos mitjans es troben en individus masculins i infantils.

- Entre els individus *masculins*. Els nuclis, les sagetes i les destrals no es troben en tots els casos, existeixen també enterraments masculins molt pobres. Les destrals també apareixen associades a enterraments infantils.

- Entre els individus *infantils* destaquen els elements d'ornament, sobretot

els collarets. Trobem infants amb un aixovar molt ric, fins i tot més ric que el d'alguns adults i altres en què gairebé és inexistent.

Amb aquestes dades podem observar que existeixen diferències dins del grup, i que hi ha un aixovar determinat en funció del sexe i l'edat. Això ens fa pensar que segurament estem davant d'un grup humà amb una estructura social complexa que estableix la divisió sexual.

CONCLUSIONS

La major presència de vestigis correspon al neolític mitjà-recent amb una coincidència espacial de sepultures i fosses en algunes zones; la gran quantitat d'enterraments i de fosses –la majoria amb una possible funció de sitges–, la dispersió/concentració d'aquestes, les diferències de l'aixovar funerari, la qualitat del seu mobiliari etc., fan pensar en una població organitzada que devia desenvolupar una jerarquització social. Evidentment, les restes estudiades formen part del poblat i la necròpoli més grans detectats a Catalunya, del grup de sepulcres de fossa, «*facies* Madurell o Vallès», ja que s'estén sobre 28 hectàrees.

El neolític final ens proporciona les primeres cabanes neolítiques enfonsades descobertes a Catalunya, que pertanyen al grup Veraza. Aquesta documentació ens informa d'un patró d'assentament diferenciat dels restants períodes i d'una prova més de l'ocupació reiterada d'un territori amb curts períodes d'abandó, si considerem els diferents hiats entre els seus nivells.

Les estructures de l'edat del bronze i de la del bronze final/primera edat del ferro responen més aviat a assentaments secundaris relacionats possiblement amb els poblats detectats en altres zones d'aquest gran paratge arqueològic, concretament sobre el serrat de can Feu (sector A).

Els vestigis dels diferents períodes evidencien l'ocupació d'aquest territori des del neolític mitjà fins a la primera edat del ferro amb períodes d'abandó. No oblidarem que també s'hi han localitzat altres vestigis d'època clàssica, excavats i estudiats per Eulàlia Barrassetas, concretament restes de paviments i murs de poca entitat del segle I dC, 28 fosses amortitzades, les unes amb material del segle I dC i les altres amb restes atribuïbles als segles VI i VIII dC, com també un petit fossat d'aquesta mateixa cronologia.¹

1. L'estudi d'aquest horitzó més recent serà publicat pròximament a la revista *Arraona*.

BIBLIOGRAFIA

- ALAMINOS, A.; BLANCH, R. M. i LÁZARO, P. «Bòbila Madurell. Su contribución al Neolítico Medio en Cataluña». *Revista de Arqueología* [Madrid], (deseembre de 1991), núm. 128.
- CANALS, A.; MERCADAL, O. i RIBÉ, G. «El complex arqueològic, Bòbila Madurell-Serrat de Can Feu: Història de la investigació (1921-1987)». *Arraona* [Sabadell] (1988), núm. 2, p. 9-26.
- LLONGUERAS, M.; PETIT, M. A. i MARCET, R. «Recientes excavaciones en la Bòbila Madurell (Sant Quirze del Vallès, Barcelona)». *XV C.N.A.* Lugo, 1977 (Zaragoza, 1979), p. 253-264.
- LLONGUERAS, M.; PETIT, M. A. i MARCET, R. «Nouvelles fouilles sur le site de la Bòbila Madurell (Sant Quirze del Valles, Barcelona)» *Le groupe de Véraza et la fin des temps neolithiques dans le sud de la France et la Catalogne*. Narbona, 1977 (Paris 1980), p. 151-153.
- LLONGUERAS, M.; MARCET, R.; PETIT, M. A.; GUILAINE, J. i THOMMERET, Y. «Noves dates de C14 a Catalunya. La Bòbila Madurell (Sant Quirze del Vallès, Barcelona)». *Ampurias*, (1979-80), núm. 41-42.
- LLONGUERAS, M.; MARCET, R. i PETIT, M. A. «Excavacions de jaciments neolítics a la Bòbila Madurell (Sant Quirze del Vallès, Barcelona)». *El Neolític a Catalunya. Taula Rodona de Montserrat. 1980*. Montserrat: 1981, p. 188-190.
- LLONGUERAS, M.; MARCET, R. i PETIT, M. A. «Ceràmica tipus "Chassey" a Catalunya». *El Neolític a Catalunya. Taula Rodona de Montserrat 1980*. Montserrat: 1981, p. 185-193.
- LLONGUERAS, M.; MARCET, R. i PETIT, M. A. «Bòbila Madurell, Sant Quirze del Vallès». *Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*, Barcelona, 1982, p. 85-87.
- LLONGUERAS, M.; MARCET, R. i PETIT, M. A. «La cultura catalana de los Sepulcros de Fosa y su relación con el Chasseense». *Le Néolithique de la France. Hommage à G. Bailloud*. Paris, 1986, p. 251-258.
- MARCET, R. i PETIT, M. A. «Assentaments d'habitació a l'aire lliure de la comarca del Vallès. Del Neolític al Bronze Final». *Estudios de la Antigüedad*. [Bellaterra] (1985), núm. 2, p. 93-133.
- MALUQUER, J. «La cultura neolítica del Vallès en el marco de la Prehistoria del Occidente Mediterráneo». *Arraona* [Sabadell] (1950), núm. 1-2, p. 61-75.
- MARTÍN, A. «De la cultura de los "Sepulcros de Fosa" al grupo de "Veraza" en el Vallès». *Estudios de la Antigüedad* [Bellaterra], (1985), núm. 2, p. 3-57.
- MARTÍN, A.; MIRET, J.; BLANCH, R. M.; ALIAGA, S.; ENRICH, R.; COLOMER, S.; ALBIZURI, S. i BOSCH, J. «Campanya d'excavacions arqueològiques 1987-1988 al jaciment de la Bòbila Madurell-Can Feu (Sant Quirze del Vallès, Vallès Occidental)». *Arraona* [Sabadell] (1988), p. 9-23.
- MARTÍN, A. «La economía de producción a lo largo del Neolítico en Cataluña». *Elefantes, Ciervos y Ovicaprinos*. Universidad de Cantabria, 1992, p. 203 - 228.

- MARTÍN, A.; TARRÚS, J. «Les groupes de l'horizon Néolithique Moyen catalan et ses rapports avec le Chasséen». *Identité du Chasséen, Actes du Colloque International de Nemours 1989*. 1991 (Mémoires du Musée de Préhistoire d'Île-de-France), núm 4, p. 81-90.
- MAYA, J. L. «Silos de la Primera Edad del Hierro en la Universidad Autónoma de Barcelona». *Estudios de la Antigüedad*. [Bellaterra] (1985), núm. 2, p. 147-218.
- MAYA, J. L. «Aprovechamiento del medio y paleoeconomía durante las etapas metalúrgicas del Nordeste Peninsular». *Elefantes, Ciervos y Ovicaprios*. Universidad de Cantabria, 1992, p. 275-314.
- MUÑOZ, A. M. «La cultura neolítica catalana de los Sepulcros de Fosa». Barcelona: Instituto de Arqueología y Prehistoria. Universidad de Barcelona. 1965. (Publicaciones Eventuales; 9)
- PONS, E. «Hàbitat i estructures domèstiques a Catalunya», *IX Curset d'Arqueologia*. Lleida, 1990.
- RIPOLL, E.; LLONGUERAS, M. «La cultura neolítica de los Sepulcros de Fosa en Cataluña»; *Ampurias* (1963), núm. XXV, p. 1-90.
- SERRA-RÀFOLS, J. de C. «La explotación de la necrópolis neolítica de la Bòbila Madurell en Sant Quirze de Galliners». *Museo de la Ciudad de Sabadell*. (1947), núm. III, p. 57-75.